

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

8
2023

Tosh o'rmoni
(Navoiy viloyati)

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 450 sahifa, 30-avgust, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi Qonunchilik Palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMBIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasida professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

JSTga a'zolik Yangi O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga olamshumul integratsiyalashtiradi	6
Muxiddin Kalonov , i. f. d., professor	
O'zbekistonda ipakchilik sanoatining rivojlanish strategiyalari samarasi.....	11
Jumayev Olimjon Sadulloyevich , tadqiqotchi	
"Yashil" iqtisodiyot va uni shakllantirish masalalari	18
Yokubjanov Doniyor Islom o'g'li , tayanch doktorant	
Suv ta'minot korxonalarining biznes jarayonlari bo'yicha asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)ni baholash.....	24
Saidakbarov Xusniddin Abdisalomovich , PhD	
O'zbekiston fond bozorida investorlarning pul mablag'larini jalb qilish mexanizmlaridan foydalanish	27
Karimov Akramjon Ikromjon o'g'li , PhD	
Ishchi kuchi bozorining amal qilish metodologiyasi	34
Mamaraximov Bekzod Erkinovich , i. f. n., dotsent	
Yashil turizmni rivojlantirish va takomillashtirish istiqbollari.....	39
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna , kafedra o'qituvchisi	
Suv resurslaridan foydalanishning samaradorligini baholashga yondashuvlar.....	44
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasining holati va innovatsion rivojlanish tendensiyalari tahlili	50
Berdiyev Anvar Abduraxmonovich , tayanch doktorant	
Mamlakatimizda markaziy bank monetar siyosatini amalga oshirishning amaliy holati	56
G'aybullayeva Zilola Raxmatullo qizi , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari kapitalidagi mavjud davlat ulushlarini kamaytirish	61
Olimjanova Nigora Alisherovna , mustaqil izlanuvchi	
Infratuzilmaviy investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda islom moliya bozorining roli.....	65
Saydirasulov Laziz Alimovich , doktorant	
Balansning tarkibiy tuzilishi va unga ta'sir etuvchi omillar	71
Tulayev Mirzakul Salamovich , kafedra dotsenti; Axmedov Akbarali Sultonmurodovich , i. f. n (PhD)	
Интеграция современных информационных систем в аудит бюджетных организаций	78
Урдабаев Жарылкап Ермакбаевич , независимый исследователь	
Формирование и использование ресурсного потенциала промышленных предприятий.....	83
Махмудов Носир Махмудович , д. э. н., профессор; Фозилова Фирангиза Комиловна , докторант	
Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini genofond sifatida asrash va ulardan samarali foydalanish zarurati.....	89
Sherali Xolliyev , kafedra o'qituvchisi	
Turizmni rivojlantirishda axborot texnologiyalarning o'rni	94
Yuldasheva Dilnoza Ulugbekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Sanoat klasterlarini tashkil etish va boshqarishning o'ziga xos jihatlari.....	99
Xakimov Ziyodulla Axmadovich , dotsent; Axmadova Rayxona Jasurbek qizi , tadqiqotchi	
"Universitet-ishlab chiqarish" integratsiyasi sharoitida oliy o'quv yurtlarining innovatsion rivojlanishini boshqarishning nazariy qoidalari.....	103
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi , iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent	
Farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda farmatsevtikaga ixtisoslashgan erkin iqtisodiy zonalaridan foydalanishning xorij tajribasi.....	108
Abdiyeva Flora Botir qizi , tayanch doktorant	
Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga ilmiy yondashuvlar	114
Abdullayev Farxod Ozodovich , mustaqil tadqiqotchi	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishda fiskal va monetar qoidalardan foydalanishning nazariy jihatlari	119
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Analyzing the Impact of External Debt on The Financial Security of the Country	125
Sanakulova Barnogul Rizakulovna , Doctor of Economic Science, Professor;	
Jamolov Mirzabek Mirjalil ugli , Senior researcher	
Sanoat korxonalarining iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	129
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi	
Digital Advertising Oasis: Qatar's E-Marketing Revolution	133
Mirziyo Sodikov Odiljon ogli	

Tikuv-trikotaj korxonalarini faoliyatida marketing tadqiqotlaridan foydalanishning SWOT tahlili	138
Ro'zmamatov Abbos Tolibjon o'g'li , magistrant	
Xorijiy investitsiyalar oqimiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ekonometrik regression model tuzish.....	144
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li , tayanch doktorant	
Eksport – mamlakat iqtisodiy o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy omil sifatida	151
Sharifi Ahmad Sakhrob , mustaqil izlanuvchi	
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны	156
Суюнова Фотима Баходир кизи , базовый докторант	
Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan xorijiy investitsiyalar prognozi	161
Xatamov Nurbek Ochildiyevich , erkin tadqiqotchi	
Inson kapitalini oshirishda xodimlarni o'qitish va rivojlantirishning o'rni	169
G'aniyeva Dilnoza Baxriddin qizi , doktorant	
Совершенствование порядка исчисления и уплаты акцизного налога в Узбекистане	174
Жуманиязова Феруза , PhD, доцент	
Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankidan investitsiya jalb qilish imkoniyatlari.....	179
Mamatov Bahromjon Shavkatovich , dotsenti, PhD	
Davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishning xorijiy tajribalari	184
Mamayusupova Dilovarxon Begmatovna , mustaqil izlanuvchi, i. f. f. d. (PhD)	
Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda makroprudensial siyosatning o'rni.....	190
Nilufar Sharipova , PhD	
Dunyoda qorako'l teriga bo'lgan talabning pasayishi: sabab va oqibatlar	197
Nurillayev Jamoliddin Yarashevich , doktorant, i. f. n., dotsent	
Mehnat resurslarini faoliyatini tashkil etishning mezonlari va ko'rsatkichlari.....	201
O'roqov Mamurali Odil o'g'li , tayanch doktorant	
Biznes loyihalarini moliyalashtirishning xorij tajribasi	208
Razzaqov Jasur Hamraboyevich , dotsent, PhD	
Сравнительный анализ методов оценки финансирования инновационных разработок предприятие.....	212
Рузиева Дилноза Абдусаматовна , независимый исследователь	
IPOning muvaffaqiyatlilik darajasini aniqlash metodikasini takomillashtirish yo'llari	216
Saydullayev Shaxzod Sherzodovich , PhD	
Источники финансирования стартап-проектов и способы их привлечения	222
Хажиев Бахтиёр Душабоевич , dotsent, iqtisodiyot fanlari nomzodi	
Tashqi iqtisodiy munosabatlar sharoitida tashqi savdo va bojxona mexanizmlarini tartibga solish masalalari	227
Adizov Sardor Rashidovich , mustaqil izlanuvchi	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	231
Mamatov Sardor Axmatjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Malayziya iqtisodiyotida Islom kapital bozori ahamiyatining tahlili.....	238
Abrorov Sirojiddin Zuxriddin o'g'li , PhD	
Анализ современного состояния предприятий топливно-энергетического комплекса Узбекистана	243
Мирзахалилова Азизахон Алишеровна , докторант	
Moliyaviy savodxonlik orqali fond bozori savdolarida institutsional investorlar faolligini oshirish	249
Sultanov Maxmud Axmedovich , dotsent, PhD	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashqi bozorlarga yetkazib berishda tijorat standartlarining o'rni	254
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li , PhD; Fayzullayev Shuhrat Sherali o'g'li , tayanch doktorant	
Особенности использования системно-процессного менеджмента в развитии зеленой экономики	259
Отакулов Махамаджон Каримович , PhD, и.о. доцент	
Milliy turizm tarmog'ida raqobat ustunliklarini aniqlashning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	264
Xalilov Sirojiddin Sherali o'g'li , PhD	
Sut mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida "yashil marketing" strategiyalari.....	268
Eshmatov Sanjar Ashirqulovich , mustaqil tadqiqotchi, i.f.f.d.(PhD)	
O'zbekiston Respublikasida kredit mexanizmini takomillashtirish imkoniyatlari	272
Gadoyev So'hrob Jumakulovich , PhD, dotsent	
Влияние инвестиционной политики на инновационную деятельность в Республике Корея.....	277
Алимова София Розумбаевна , независимый исследователь	
Hududlarda oliy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi yo'nalishlarini takomillashtirish.....	282
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich , tayanch doktorant	
Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy potentsialni rivojlantirish.....	290
N. N. Ismatullayeva , tayanch doktorant	

Mahalliy byudjet daromadlari shakllanishi va muammolarining amaliy holati va tahlili.....	293
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD	
Temir yo'l transportidan samarali foydalanishning ekonometrik tahlili.....	298
Shakarova Dilfuza Ruzimuratovna, tayanch doktorant	
Формирование кредитного портфеля современного коммерческого банка.....	304
Жураева Нодира Фузулий кизи, ассистент кафедры	
Logistika kompaniyalarida yuklarni sug'urtalashni takomillashtirish yo'llari	310
G. Abduvosidova, kafedra o'qituvchisi	
Tumanlar va tadbirkorlikning rivojlanish darajalarini baholash uslublari	315
Nazarov Shohbek Isroilovich, magistrant	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	320
Mamatov Axmetjon Atajanovich, professor; Allaberganov Zakir Gayibovich, dotsent	
Moliya tizimini barqarorlashtirishda mahalliy budjetlarning imkoniyatlarini oshirish masalalari	327
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD; Eshonqulov Asliddin Mamatmurod o'g'li, magistrant	
Byudjetdan tashqari mablag'lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli	330
Norov Akbar Ruzimamatovich	
Fond bozorini rivojlantirishning mamlakat iqtisodiy o'sish jarayonlari bilan bog'liqligi	335
Xoliqov Ulug'bek Rustamovich, t.f.n.	
Sun'iy intellektning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri: xorijiy tajriba	341
N.N.Ro'ziyev	
O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda investitsion loyihalarni jalb qilishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish	350
Astanov Sherzod Rustamovich, mustaqil tadqiqotchi	
Assessing the Impacts of Modern Models for Increasing Textile Product Exports through Green Strategies.....	356
Nosirova Charos	
MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari	364
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna, tayanch doktorant	
Qayta ishlash sanoati korxonlarini iqtisodiy samaradorligini oshirishning zamonaviy yo'llari	369
Abduxamidova Gulxayo, tadqiqotchi	
Mintaqa iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar statistik tahlili	374
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi	
Международный опыт развития регионов путем привлечения инвестиций через рынок капитала	380
Дадаханова Саида Махаммаджон кизи, докторант	
Искусственный интеллект как инструмент управления человеческими ресурсами	386
Хайдарова Малика Шакирджановна, преподаватель кафедры	
Surxondaryo viloyatida kichik tadbirkorlik rivojlanishining iqtisodiy-statistik tahlili	396
S.T.Toshaliyeva, PhD	
Jahon Savdo Tashkiloti faoliyati va unga a'zo bo'lish xususida.....	403
Ruzibayev Jahongir Nodirovich, tadqiqotchi	
Xufiyona iqtisodiyot ulushining oshishi O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy xavfsizligiga bevosita tahdid sifatida.....	407
Nabiyev Feruz Nurmurodovich, tadqiqotchi	
Anoerob qayta ishlash jarayonini elektr impulsli ishlov berish	412
Imomova Nodira Shavkatovna tadqiqotchi, Sultonov Mansur Qilichevich PhD	
Milliy transport infratuzilmasini takomillashtirish.....	416
Xashimova Naima Abitovna, i.f.n., professor; Ergashev Shoxrux Vosiljon o'g'li assistent	
Korxonalar faoliyatida internet – marketing texnologiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslar.....	421
M.A.Saparova, talaba	
Catalyzing Sustainable Consumer Choices: A Study of Retail Advertising Strategies for Green Development.....	425
Karimova Nafisabonu Djamshidovna, PhD	
Temir yo'l transport tarmog'ining iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....	433
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich, DSc.	
Tashqi mehnat migrasiyasi sohasidagi davlat siyosatining yevropa amaliyoti.....	439
Askarov Zoxidjon Sadikjanovich, Yuridik fanlar falsafa doktori	
Влияние антикоррупционного просвещения на национальную идентичность государства	445
Мохоров Дмитрий Анатольевич, кандидат юридических наук, доцент	
O'zbekiston respublikasi davlat moliyaviy nazorat organlari faoliyati samaradorligining muhim ko'rsatkichlari	449
B.T. Turabov, mustaqil tadqiqotchi, i.f.n.	
Tadbirkorlik subyektlari innovatsion-investitsion faoliyati samaradorligining ekonometrik tahlili	455
Nazarov Nazar, i.f.f.d (PhD), Shavkatova Durdona, talaba	

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI INNOVATION-INVESTITION FAOLIYATI SAMARADORLIGINING EKONOMETRIK TAHLILI

Nazarov Nazar,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, i.f.f.d (PhD)

Shavkatova Durdona

Mehmonxona xo'jaligini tashkil etish va boshqarish fakulteti, 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonning 14 ta hududidagi 441 ta tadbirkorlik subyektlari innovatsion-investitsion faoliyati ekonometrik tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – tadbirkorlik subyektlarning iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun 11 o'zgaruvchi o'rtasidagi innovatsion-investitsion munosabatlarini tahlil qilish hamda iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini aniqlashdir. Tanlab olingan omillar LATENT modeli orqali ekonometrik tahlil qilinib, yangi natijalarga erishilgan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik subyektlari, innovatsion-investitsion faoliyat, ekonometrik tahlil, iqtisodiy samaradorlik.

Abstract: This article provides an econometric analysis of the innovative and investment activities of 441 business entities in 14 regions of Uzbekistan. The main purpose of the study is to analyze the innovative – investment relations between 11 variables and determine the indicators of economic efficiency in order to increase the economic efficiency of business entities. The selected factors have been econometrically analyzed through the LATENT model and new results have been obtained.

Key words: business entities, innovative-investment activities, econometric analysis, economic efficiency.

Аннотация: В данной статье представлен эконометрический анализ инновационной и инвестиционной деятельности 441 хозяйствующего субъекта в 14 регионах Узбекистана. Основной целью исследования является анализ инновационно-инвестиционных связей между 11 переменными и определение показателей экономической эффективности с целью повышения экономической результативности хозяйствующих субъектов. Выбранные факторы были эконометрически проанализированы с помощью скрытой модели, и были получены новые результаты.

Ключевые слова: хозяйствующие субъекты, инновационно-инвестиционная деятельность, эконометрический анализ, экономическая эффективность.

KIRISH

Bugungi Jahon iqtisodiyoti integratsiyalashuvi sharoitida milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirish uchun mamlakatdagi tadbirkorlik subyektlarining innovatsion-investitsion faoliyati samaradorligini oshirish orqali ishlab chiqarish hajmini hamda mahsulotlar sifatini yangi darajaga olish chiqish muhim hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadbirkorlik subyektlarining investitsion faoliyatini rivojlantirish muammolarining nazariy va amaliy jihatlarini xorijlik iqtisodchi olimlardan A.Smit, Y.Shumpeter, M.Porter, A.Venables, X.Glenn, P.Krugman, B.Robert, va boshqalar tomonidan keng o'rganilgan.

MDH mamlakatlari iqtisodchi olimlaridan A.G. Granberg, O.G. Dmitrieva, N.Zubarevich, S.V. Kazansev, I.N. Merenkova, A.N. Nosovlar mamlakatda tadbirkorlik subyektlarining investitsion faoliyatini rivojlantirishning nazariy masalalariga alohida e'tibor qaratganlar.

O'z navbatida, o'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan A.V.Voxobov, S.S. Mirzalieva, Sh.I. Mustafaqulov, C.A. Zakirova, A.T. Doschanov va boshqa iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida tadbirkorlik subyektlarining mamlakatimiz iqtisodiyotidagi o'rni, erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish asosida tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan qator tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Biroq yuqorida qayd etilgan ilmiy tadqiqotlarning aksariyati bevosita mamlakatni umumijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va innovatsion sharoitda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, tadbirkorlik subyektlarining innovatsion-investitsion faoliyatini rivojlantirish muammosi alohida tadqiqot obyekti sifatida o'rganilmagan. Aynan shu holat mazkur tadqiqot ishi mavzusini tanlash, uning maqsadi va vazifalarini belgilashga asos bo'lib xizmat qildi.

TADQIQOT METADALOGIYASI

Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, omilli tahlil va sintez, monografik tahlil, induksiya va deduksiya, statistik ma'lumotlarni guruhlash, solishtirma tahlil, tanlanma kuzatuv, korrelyatsion va regression tahlil, ilmiy abstraksiyalash va boshqa usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR:

Tadqiqot ishida O'zbekistondagi 14 hududda faoliyat yuritayotgan jami 441 nafar tadbirkorlik subyektlarining 2020-2022-yil mobaynidagi faoliyatini ekonometrik tahlil qilindi. Modelning parametrlari sifatida yer maydoni (gektar), ishlab chiqarish maydoni (kvadrat metr), ishlab chiqarish hajmi (tonna/birlik), ishlab chiqarish miqdori (mlrd. so'm), eksport miqdori (mln. dollar), mahalliyashtirish darajasi (foiz), investitsiya jalb etish (o'z mablag'lari hiobidan mln. dollar), investitsiya (bank kredit hisobidan mln. dollar), yaratiladigan ish o'rinlari, tadbirkorlar hududlar bo'yicha taqsimot va ixtisoslashuv bo'yicha tarmoqlar olingan (1-rasm).

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
молиялашти~л	391	1.224517	1.863459	.011	16.1
инв~б_млндол	171	.6853667	1.55278	0	12.7
инв~т_млндол	93	10.19324	40.10709	0	300
яратилган_~р	413	71.10896	119.9433	8	1800
non_numeric	461	.0065076	.1397239	0	3
экспорт_млнд	436	101.6674	74.07916	1	250
маҳаллийла~з	461	208.0174	97.95738	1	344
ишлабчиқар~а	424	445.5943	128.7819	105	635
ишлабчиқар~м	424	445.5943	128.7819	105	635
ер_майдони~а	420	308.6024	225.7331	35	702
тadbirkorл~б	441	901.1769	154.71	78	1124
худудлар	457	1134.635	28.47691	722	1167

1-rasm. Tadbirkorlik subyektlari faoliyatining umumiy statistikasi

Rasmga ko'ra, tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish sohasi va yo'nalishlari bir-birini takrorlagani uchun o'zgaruvchilarning ba'zilarida nazarda tutilgan omillar bo'yicha ma'lumotlar farqlangan. Jadvalga ko'ra, tanlangan parametrlarning o'rtacha qiymatlari, standart og'ishmalar, omillarning qayd etgan eng quyi va eng yuqori qayd etgan qiymatlari tasvirlangan. Masalan, 413 ta loyihadagi yaratilgan ish o'rinlari, uning o'rtacha qiymati 71 kishi, standart og'ishma 120 nafar ishchi-xodim, shu bilan birga eng quyi qiymat 8 nafar va eng yuqori qiymat esa, 1800 kishini tashkil etgan. Qolgan o'zgaruvchilar mos ravishda ushbu yondashuv asosida izohlanishi mumkin.

Tahlil jarayonida omilli tahlil (Factor Analyses) uslubidan foydalanilgan bo'lib, olti bosqichdagi amallar va buyruqlar asosida modellashtirildi. Bu uslub ba'zi adabiyotlarda indekslash uslubi deb ham nomlanadi. Model shartlariga ko'ra, o'xshash parametrlarni tadqiqot jarayonida kuzatilmagan yangi indeks ostida jamlab ular orasidagi munosabatlar faktorlar qiymatlariga ko'ra tahlil qilinadi.

Jami parametrlar to'rt asosiy indeksga jamlanib, quyida bosqichlarda ularning o'zaro munosabatlari aniqlandi. **Investitsiya indeksining tasviriy statistikasi** 1-jadval

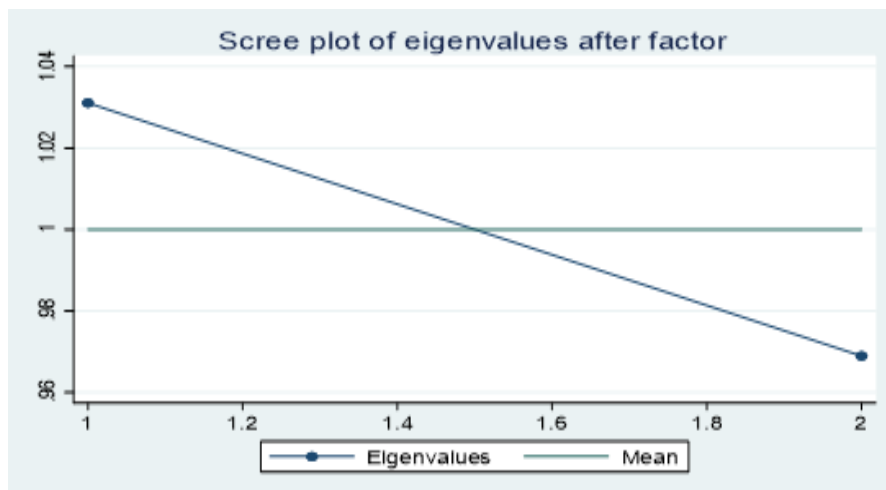
Variable	Factor1	Eigenvalue	Uniqueness	Proportion	Cumulative
Invt_bamInd	0,718	1.031	0.484	0.515	0.515
Invt_o'zmlnd	0.489	0.968	0.485	0.485	1.000
Method	Principal component analyses				
Number of observations	81				
Chi2(1)=0.08	Prob>chi2=0.0781				
Utility index	Investitsiya				

Investitsiya indeksi o'z ichiga tadbirkorlik subyektlariga bank tomonidan ajratilgan investitsiyalar va shaxsiy mablag'lari asosida jalb etilgan mablag'lar o'zgaruvchilarini olgan. Mazkur indeks jami 81 ta tadbirkorlik subyektlarini qamrab olgan.

N0 gipoteza sifatida Investitsiya indeksi bilan Invt_bamInd, Invt_o'zmlnd omillari o'rtasida munosabat mavjud emas tarzida qo'yildi. Investitsiya indeksi bilan Invt_bamInd o'zgaruvchi 0,718 faktor yuki (Factor loading)ni va Invt_o'zmlnd 0.489 ni qayd etmoqda. Ushbu qiymatni korrelatsiya koeffitsienti sifatida qabul qilish mumkin. Tahlil natijasiga ko'ra, $\chi^2(1)=0.08$ va uning r qiymati $\text{Prob}>\chi^2=0.0781$ ni qayd etgan. Biz gipotezamizni faqat $p<0.10\%$ darajadagi ahamiyatlilikda rad eta olamiz.

Indeksning boshqa o'zgaruvchi bilan almashtirish imkoniyatining mavjud emasligi testi (Uniqueness) mos ravishda 0.484 va 0.485 ni qayd etgan. Demak Investitsiya indeksi o'z ichiga 50 foiz ehtimol bilan boshqa omillarni ham qamrab olishi mumkin. Qayd etilgan qiymatlar nisbati bank mablag'lari o'z mablag'laridan 0.30 birlikka ustunlik qilmoqda.

2-rasm. Investitsiya indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Aygen qiymat bu indeks tarkibidagi omillarning barqarorligi va tebranishlar tahlilini amalga oshirish natijasida aniqlanadi. Invt_bamInd omilining aygen qiymati 1.031ni va Invt_o'zmlnd omilining aygen qiymati esa, 0.968 ni tashkil etgan.

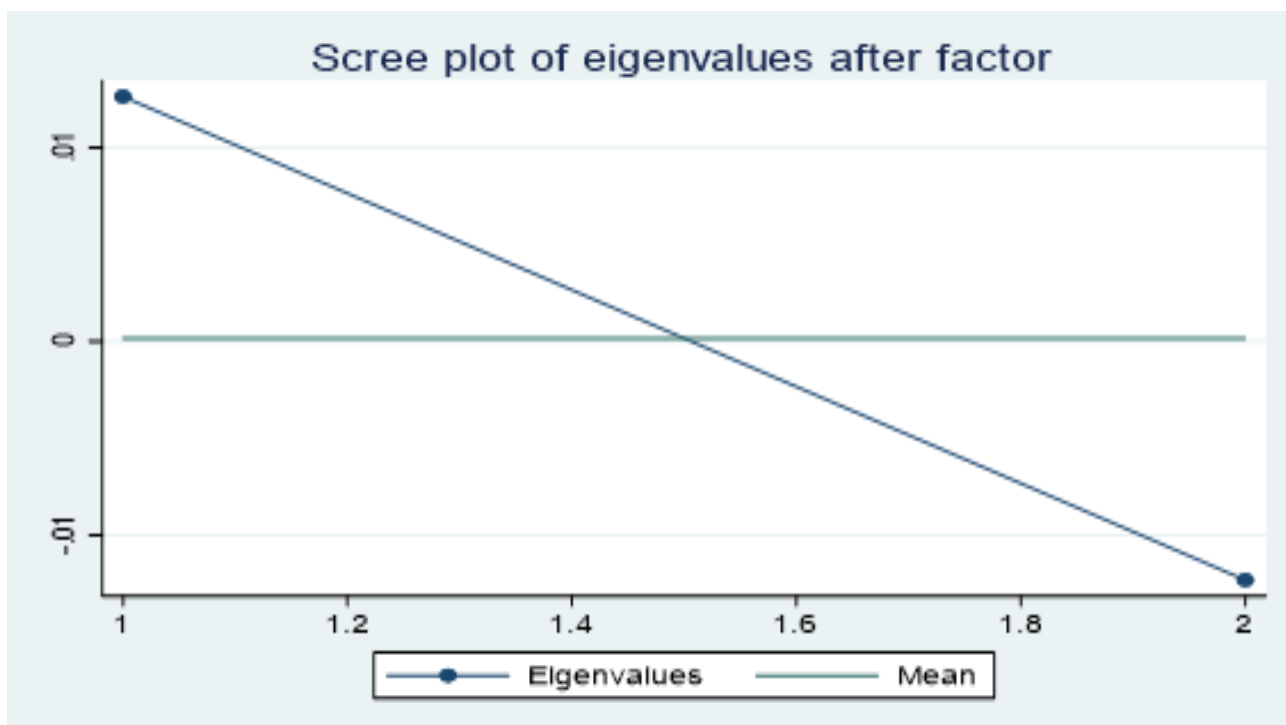
Navbatdagi «Er maydoni» indeksini shakllantirish ham yuqorida amalga oshirilgan ketma-ketlik asosida amalga oshiriladi. Bunda kuzatuvlar soni 413 ta loyihani qamrab olgan. Mazkur indeks ikki o'zgaruvchini o'z ichiga olmoqda. Jumladan, «Ishlab chiqarish salohiyati» va «Er_maydoni_gektar» lar faktor yuki mos ravishda 0,795 va 0.712 ni tashkil etmoqda. Lekin, boshqa o'zgaruvchi bilan almashtirish imkoniyatining mavjud emasligi qiymati 1ga juda yaqin bo'lib, 0.993 va 0.893 ni qayd etgan.

2-jadval

Yer maydoni indeksining tasviriy statistikasi

Variable	Factor1	Eigenvalue	Uniqueness	Proportion	Cumulative
Ishlabchiqarish	0,795	0.0126	0.993	40.587	40.587
Er_maydoni_ga	0.712	-0.012	0.893	-39.587	1.000
Method		Principal component analyses			
Number of observations		413			
Chi2(1)=0.06		Prob>chi2=0.080			
Factor ishlabchiqarish yer_maydoni_ga, pcf					
Utility index		Er maydoni			

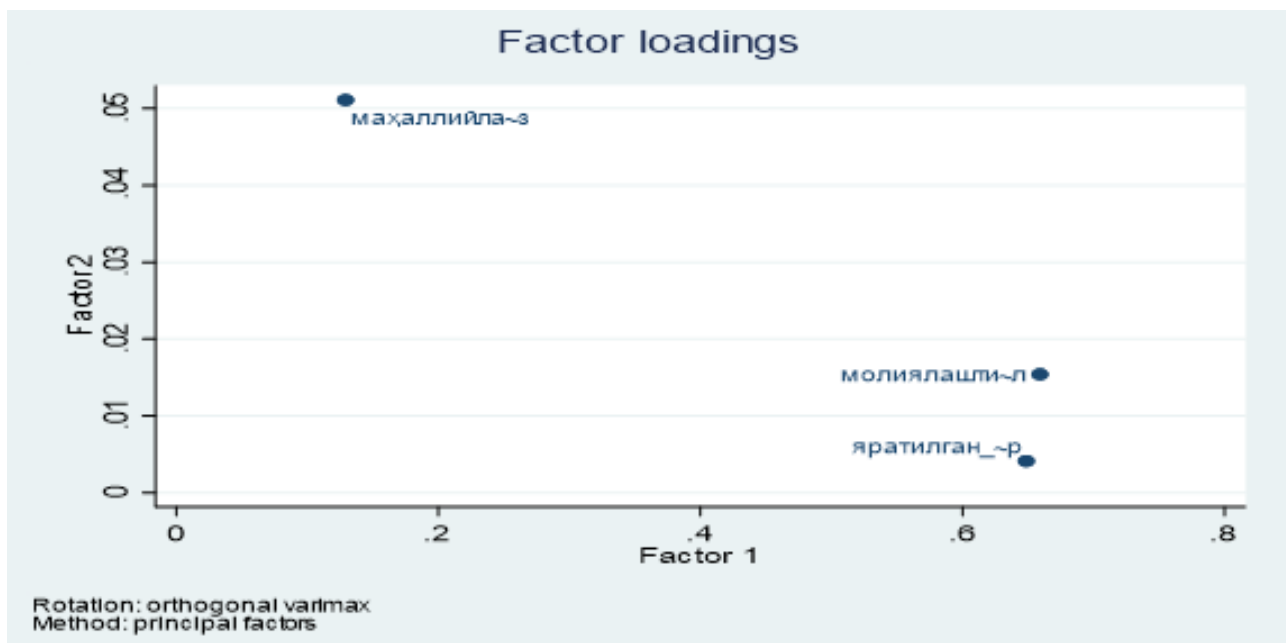
Tahlil natijasiga ko'ra, $\chi^2(1)=0.06$ va uning r qiymati $\text{Prob}>\chi^2=0.080$ ni qayd etgan. Biz gipotezani faqat $p<0.10\%$ darajadagi ahamiyatlilikda rad eta olamiz.

3-rasm. Yer maydoni indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Navbatdagi «Innovatsiyalar» indeksi o'z ichiga mahalliyashtirish, moliyalashtirish va yaratilgan ish o'rinlari kabi o'zgaruvchilarni qamrab olgan bo'lib, jami 388 ta tadbirkorlik subyektlarini qamrab olgan.

Tahlil natijasiga ko'ra, $\chi^2(1)=143.89$ va uning $\text{Prob}>\chi^2=0.000$ qiymatini qayd etgan. Bu esa, uning $p<0.05\%$ darajada statistik jihatdan ahamiyatlilik darajasini isbotlamoqda (4-rasm).

4-rasm. Innovatsiyalar indeksining faktor qiymati (factorloading)

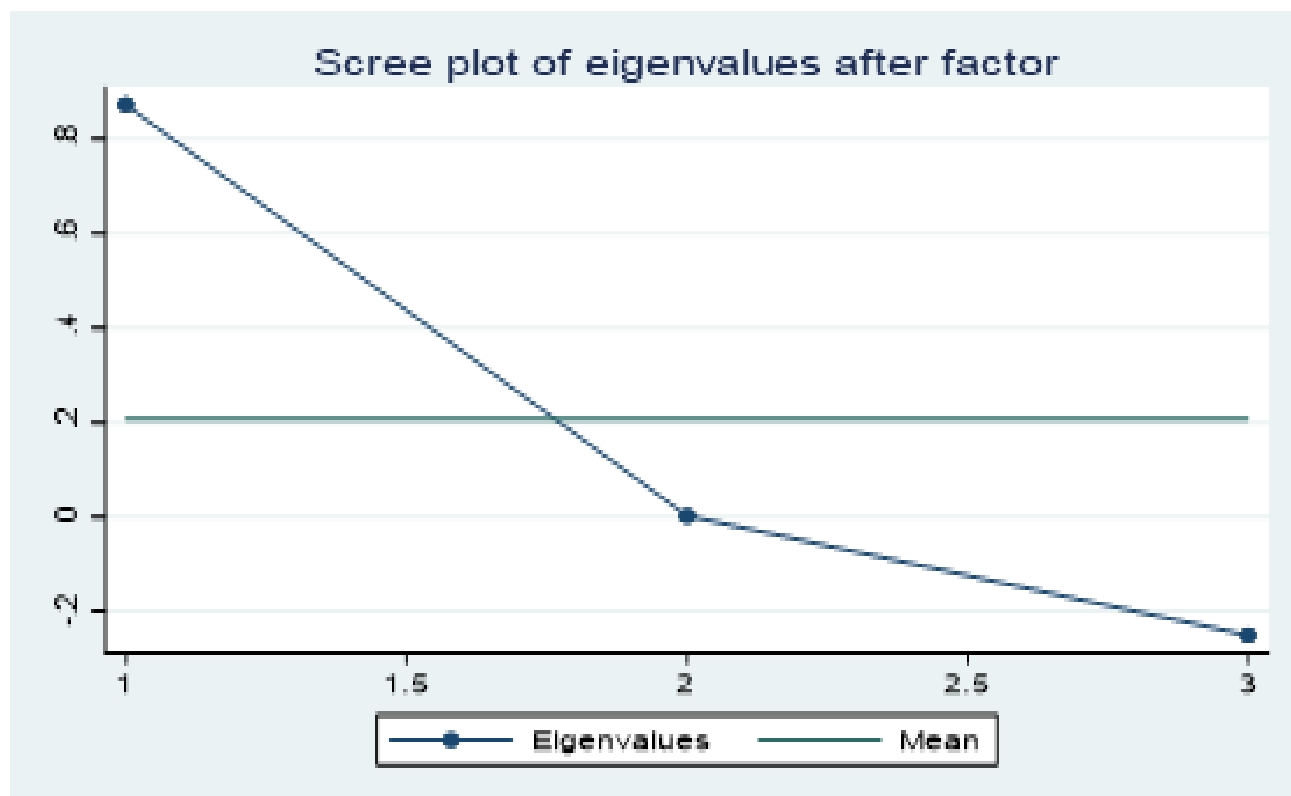
Mazkur indeks «Mahalliyashtirish», «Moliyalashtirish» va «Yaratilgan_ish» o'zgaruvchilari bilan mos ravishda 0.130, 0.659 va 0.648 faktor yuki (factor loading)ni qayd etmoqda.

Innovatsiyalar indeksining tasviri statistikasi

Variable	Factor1	Eigenvalue	Uniqueness	Proportion	Cumulative
Mahalliylash-tirish	0,130	0.871	0.980	1.397	1.397
Moliyalashtir	0.659	0.002	0.565	0.003	1.401
Yaratilgan_isho'r	0.648	-0.250	0.579	-0.401	1.00
Method		Principal component analyses			
Number of observations		388			
Chi2(1)=143.89		Prob>chi2=0.000			
Factor mahalliylashtirish_foiz moliyalashtirish_o'zmablag'lirimIndollar yaratilgan_isho'rinlari, pcf					
Utility index		Innovatsiyalar			

Innovatsiyalar indeksida mahalliyashtirish o'zgaruvchining aygen qiymati 0.871 ni, moliyalashtir 0.002 ni va yaratilgan_ish o'r o'zgaruvchisi teskari qiymat - 0.250 ni tashkil qilgan (5-rasm).

5-rasm. Innovatsiyalar indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Shuningdek, so'ngi «Samaradorlik» indeksi eksport_mIndol, ishlabchiqar_mIrd, tadbirkor_sub'ekt va hudud_ixtisoslash kabi omillarini o'z ichiga qamrab olgan. Mazkur indeks mamlakatimiz erkin iqtisodiy hududlaridagi amaldagi 406 tadbirkorlik subyektlari loyihalari iqtisodiy samaradorligini ifodalaydi.

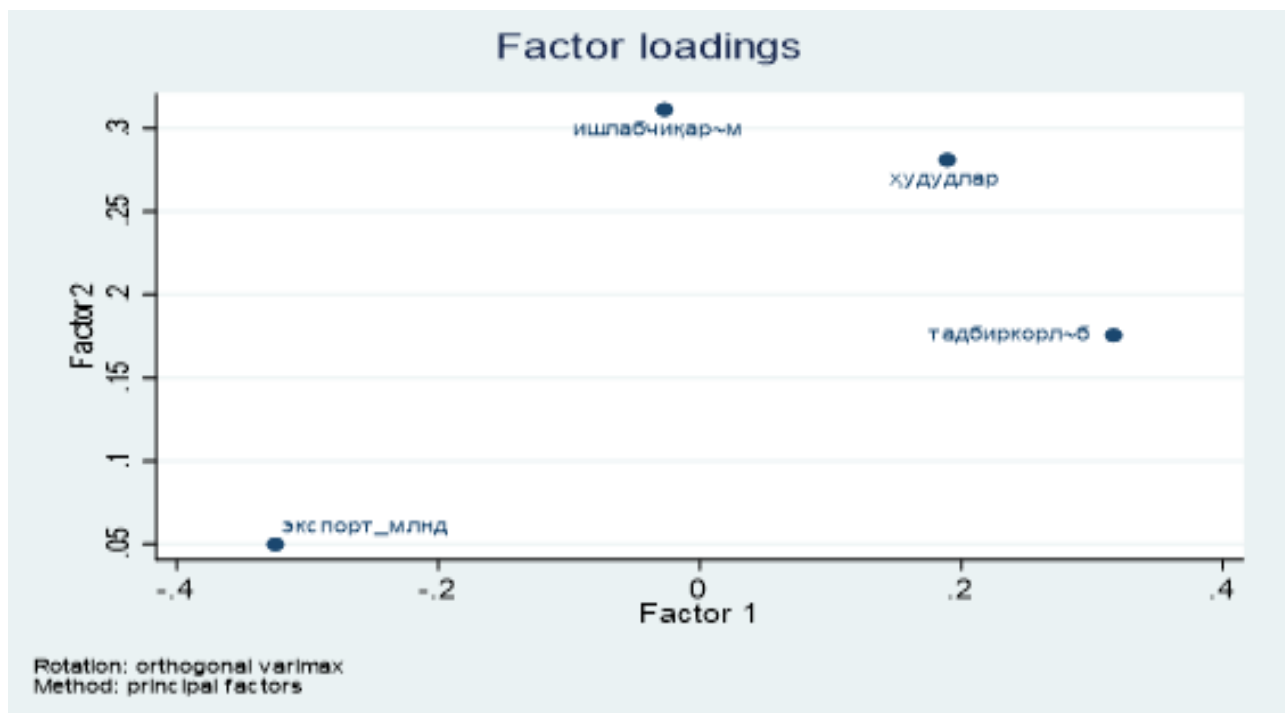

Samaradorlik indeksining tasviriy statistikasi

VARIABLE	FACTOR1	EIGENVALUE	UNIQUENESS	PROPORTION	CUMULATIVE
EKSPORT - MLNDOL	-0,219	0.311	0.892	2,056	2,056
ISHLABCHIQUAR - MLRD	0.177	0.139	0.902	0.925	2,981
TADBIRKOR - SUB'EK	0.359	-0.125	0.869	-0.830	2,150
HUDUD - IXTISOSLASH	0,324	-0,174	0,885	-1,150	1,000
METHOD		PRINCIPAL COMPONENT ANALYSES			
NUMBER OF OBSERVATIONS		406			
CHI2(1)=31,49		PROB>CHI2=0.000			
FACTOR EKSPORT_MLNDOL ISHLABCHIQUAR_MLRDSO'M TADBIRKOR_SUBYEKTLARI HUDUD - IXTISOSLASH,PCF					
Utility index		Samaradorlik			

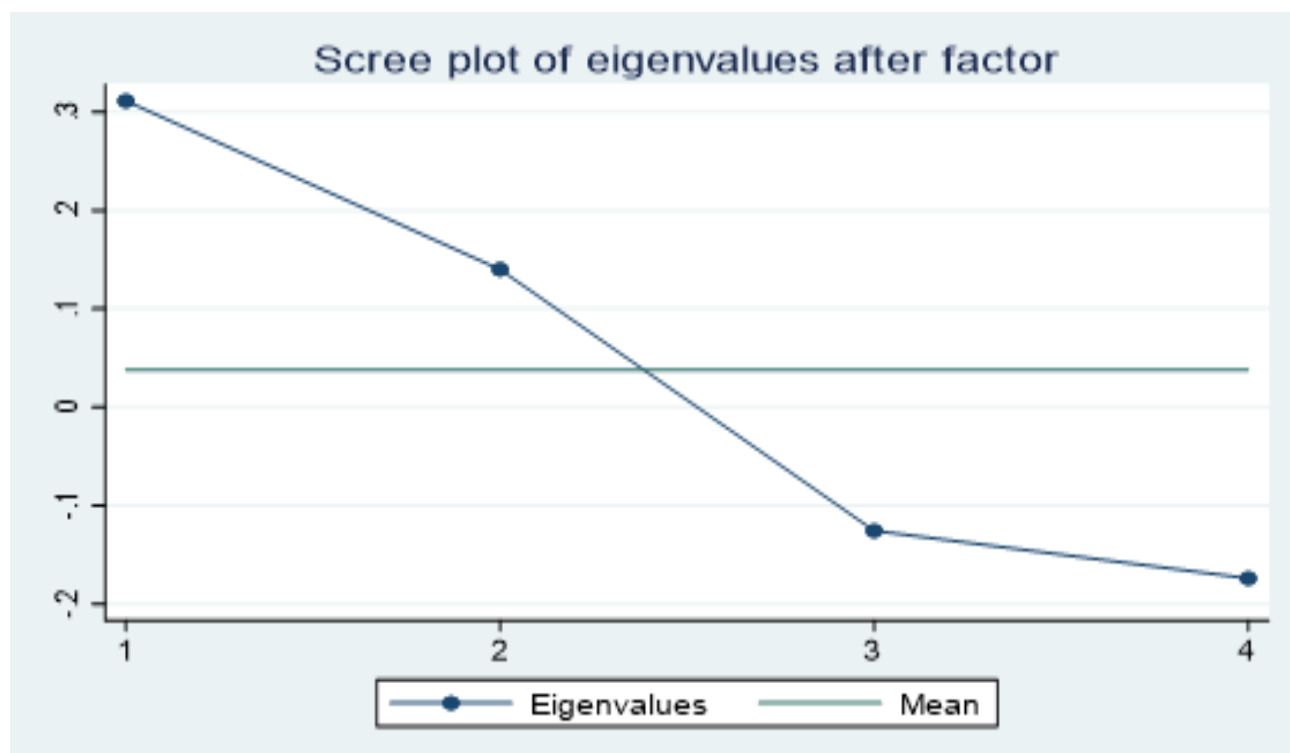

Jadvalda tadbirkorlarning eksport qilishga oid natijalar teskari bog'liqlik (-0,219) qayd etmoqda. Mahsulot ishlab chiqarish ko'rsatkichi 0.177 birlikni tashkil qilgan. Indeksning faktor yukini batafsil o'rganadigan bo'lsak, tarmoqlarda tadbirkorlik subyektlarning mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishga oid ixtisoslashuv o'zgaruvchisi eng yuqori bog'liqlikni tashkil qilganligi aniqlanmoqda (6-rasm).

6-rasm. Samaradorlik indeksining faktor qiymati (factorloading)

Mazkur indeksning o'zgaruvchilari bilan mos ravishda aygen qiymati «eksport_mldol» 0.311, «ishlab-chiqar_mld» 0.139, «tadbirkor_sub'ek» -0.125 va «hudud_ixtisoslash» -0,174ni qayd etmoqda (7-rasm).

7-rasm. Samaradorlik indeksining aygen qiymati (eigenvalue)

Endilikda shakllantirilgan to'rt indeksni (Latent) o'zaro munosabatarini aniqlash uchun modellastirish jarayonini bir qator testlar vositasida amalga oshiramiz. Ushbu tahlili maksimum darajadagi aniqlik (maximum likelihood) uslubidan foydalanildi. Unga ko'ra tadqiqot jarayonida ishtirok etgan 11 mustaqil o'zgaruvchilarning turli birlik va miqdorlarda bo'lganli tufayli yaxlitlash va tizimlash usulubida 4 indeksga aylantirib olish natijasida umumiy holda xulosa qilish mumkin bo'ladi. Modelning aniqligini ta'minlash uchun (maximum likelihood) STATA 16.0 dasturi 467da tadbirkorlik subyektlari faoliyatidan 399 ta loyiha tanlangan. N0 gipoteza sifatida to'rt indekslar o'rtasida o'zaro munosabat mavjud emas tarzida qo'yilgan bo'lib deyarli barcha parametrlar statistik jihatdan ahamiyatli (statistically significant). Natijaga ko'ra, r qiymat $r < 0,05\%$ darajadagi shartlari asosida N0 gipotezani rad qil olamiz va ularning o'zaro ta'sirlarini baholaymiz (5-jadval).

5-jadval

Tanlangan indekslarning regressiya tahlili

Estimation method - ml
Log likelihood - -83.881708

	Coef.	OIM Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
Structural						
Инновациялар						
Инвестиция	.4306432	.0727324	5.92	0.000	.2880904	.573196
Ер_майdonи	.0024974	.0009397	2.66	0.008	.0006556	.0043391
_cons	.0966334	.0101341	9.54	0.000	.0767709	.1164959
Инвестиция						
Ер_майdonи	.0021336	.0015122	1.41	0.158	-.0008303	.0050975
_cons	.0608672	.0148747	4.09	0.000	.0317134	.0900211
Самарадорлик						
Инновациялар	-.6329833	.1829097	-3.46	0.001	-.9914798	-.2744868
Инвестиция	.4070874	.1370045	2.97	0.003	.1385634	.6756114
Ер_майdonи	-.0067952	.0015186	-4.47	0.000	-.0097716	-.0038188
_cons	.7365872	.0235874	31.23	0.000	.6903568	.7828176
var(e.Инновациялар)	.00589	.0009886			.0042389	.0081843
var(e.Инвестиция)	.0156821	.002632			.011286	.0217905
var(e.Самарадорлик)	.013991	.0023482			.010069	.0194407

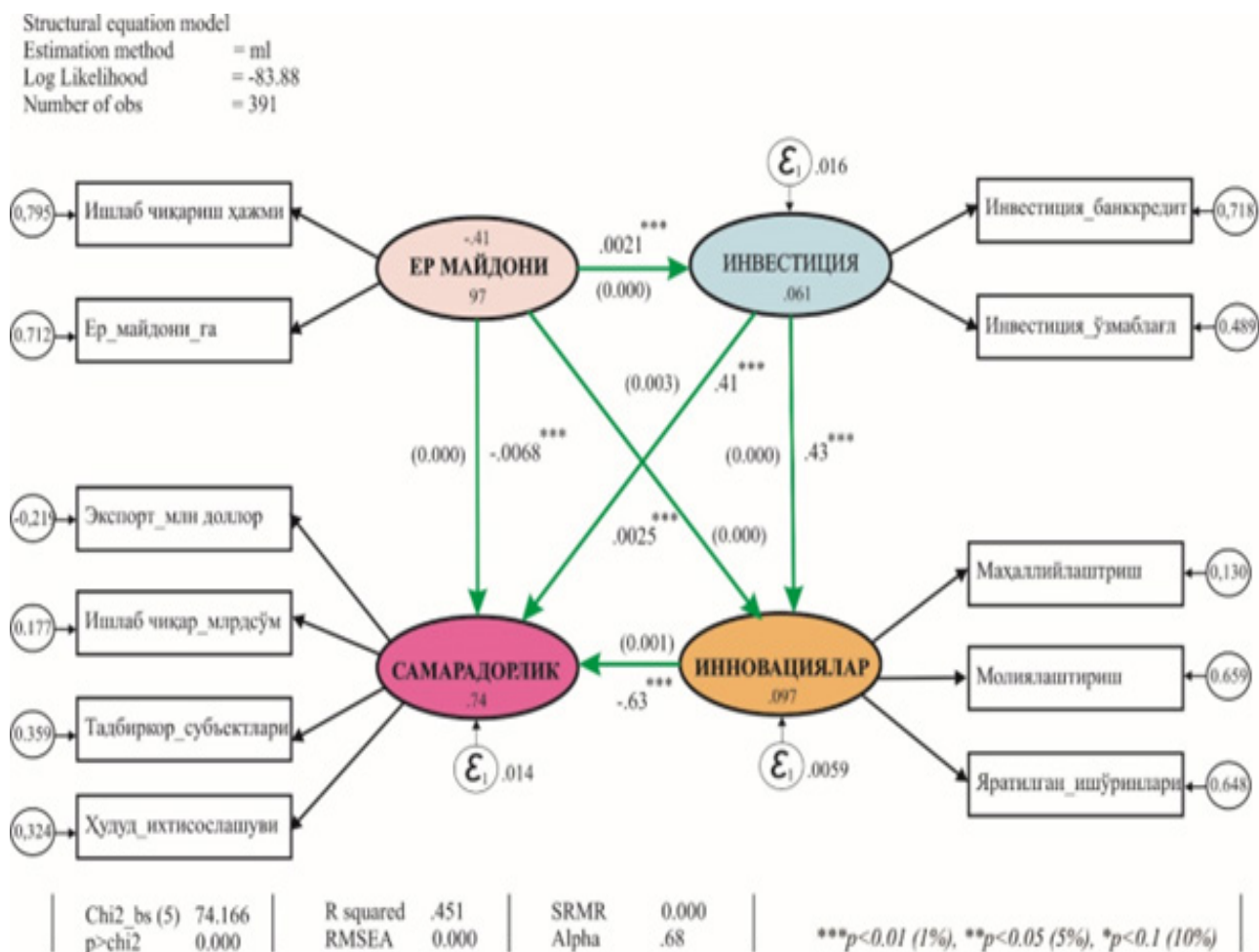
Jadvalning birinchi ustunida korrelatsiya koeffitsientlari ifodalangan bo'lib tanlangan parametrlarning o'zaro munosabatlari yaqqol ifodalangan. Mazkur ma'lumotlar asosida tadbirkorlik subyektlari innovatsion-investitsiyalash faoliyatini rivojlantirish LATENT modeli shakllantirildi (8-rasm).

Unga ko'ra to'g'ri to'rtburchaklar ichida joylashgan omillar tadqiqot jarayonidagi asosiy parametrlar, shu bilan birga oval shakl ichida tadqiqot jarayonida uchramagan (shakllantirilgan Latent) omillardir. Tasodifiy xatoliklar kichik doirachalar ichida o'z ifodasini topgan. Yo'naltiruvchi chiziqlar esa, indekslarning bevosita ta'sirlari va munosabatlarni anglatmoqda. Qayd etilgan qiymatlar testlar koeffitsenti va uning r qiymatlari ($r < 0,05\%$, $R < 0,01\%$) darajadagi ahamiyatlik asosida aniqlangan.

Biz jarayonni tasodifiy emasligi isbotlash uchun chi2 testidan foydalandik. Natijaga ko'ra, chi2 74.166 koeffitsentni tashkil etib uning r qiymati 0.000 ni vayd etgan. Bu esa, $r < 0,05\%$ darajasidagi xatolik doirasidagi qo'yilgan gipotezani rad etib modelning statistik jihatdan ahamiyatligini isbotladi.

Taxlil natijalari induktiv tahlil qilinsa, quyidagicha xulosa qilish mumkin:

1. EIZlarda ajratilgan yer maydoning bir gektarga oshirilishi investitsiya hajmini 0,21 foizga oshiradi.
2. EIZlarda ajratilgan yer maydoning bir gektarga oshirilishi innovatsiyalarni 2,5 foizga oshiradi.
3. Investitsiya miqdorini bir million dollarga oshirishilishi innovatsiyalarni qo'shimcha ravishda 43 foizga oshiradi.
4. Investitsiya miqdorini bir million dollarga oshirishilishi tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini qo'shimcha ravishda 41 foizga oshiradi.

8-rasm. tadbirkorlik subyektlari innovatsion-investitsion faoliyatini rivojlantirish LATENT modeli

Cronbach alpha testiga muvofiq tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorlik latenti teskari ta'sirga ega. Shu jihatdan munosabat quyidagicha izohlanadi:

5. Tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini bir milliard so'mga oshirish uchun qo'shimcha ravishda 0,68 foiz yer ajratish lozim.

6. Tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini bir milliard so'mga oshirish uchun qo'shimcha ravishda 63 foiz innovatsiyalarga ehtiyoj mavjud.

Yuqoridagi tahlillardan quyidagi klassik chiziqli modellar tuzib olindi:

$$I. \quad Y = 0.4306432 \cdot X1 + 0.024974 \cdot X2 + 0.966334$$

ya'ni

$$innovatsiya.ind = 0.4306432 \cdot investitsiya + 0.024974 \cdot yer maydoni + 0.966334$$

$$II. \quad Y = 0.0021336 \cdot X1 + 0.0608672$$

ya'ni

$$investitsiya.ind = 0.0021336 \cdot yer maydoni + 0.0608672$$

$$III. \quad Y = -0.6329833 \cdot X1 + 0.4070874 \cdot X2 - 0.0067952 \cdot X3 + 0.7365872$$

ya'ni

$$samaradorlik = -0.6329833 \cdot innovatsiya + 0.4070874 \cdot investitsiya - 0.0067952 \cdot yer maydoni + 0.7365872$$

Yuqoridagi modelga ko'ra, investitsiya miqdorini ishlab chiqarish infratuzilmasi va transport-logistika tizimining rivojlanganlik darajasidan kelib chiqqan holda tabaqalashtirish orqali jalb etiladigan har million AQSh dollari investitsiya bilan tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini qo'shimcha ravishda 41 foizga hamda innnovatsiyalarni qo'shimcha ravishda 43 foizga oshirish imkoniyati mavjudligi aniqlandi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini innovatsionlik tavsifiga ko'ra yuqori (0,75-1,0), o'rta (0,55-0,74) va past (0-0,54) darajalarga ajratish hamda qulay ishlab chiqarish shart-sharoitlari va infratuzilma xizmatlaridan foydalanishda mazkur darajalardan kelib chiqqan holda ustuvorlik berish ularning iqtisodiy saradorligining oshishiga xizmat qiladi. Chunki tahlillarga ko'ra, tarmoqlarda tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorligini oshirish 51 foiz innovatsiyalarni jalb qilishga bog'liqligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
2. <https://builtin.com/data-science/step-step-explanation-principal-component-analysis>
3. <https://www.statisticssolutions.com/free-resources/directory-of-statistical-analyses/factor-analysis/>
4. <https://builtin.com/data-science/step-step-explanation-principal-component-analysis>
5. <https://www.statisticssolutions.com/free-resources/directory-of-statistical-analyses/factor-analysis/>
6. www.unctad.org

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Jtmoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.

